

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-55>
УДК 32.019.5

Гурик М.І., Шумка М.Л.

Тернопільський національний економічний університет

СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті осмислюється проблема становлення культури громадянськості як умови успішного здійснення децентралізації в Україні. Автори проводять системний аналіз специфічних ознак громадянськості, роблять спробу розкрити характер трансформації культури громадянськості в умовах проведення реформи децентралізації. У дослідженні проаналізовано специфічні форми громадянської активності, наголошено на тому, що електоральна участь громадян є однією з найважливіших складових культури громадянськості. Зазначено, що ознакою високого рівня культури громадянськості є об'єднання громадян у неурядові організації, які виховують у своїх членів почуття співробітництва, солідарності та громадянського патріотизму.

Ключові слова: громадянин, громадянськість, громадянська самосвідомість, культура громадянськості, децентралізація, громадянське суспільство, об'єднані територіальні громади.

Huryk Myroslava, Shumka Mykhailyna
Ternopil National Economic University

FORMATION OF A CIVIC CULTURE AS A PREREQUISITE OF SUCCESSFUL DECENTRALIZATION

Summary. The article deals with the problem of establishing a culture of citizenship as a condition for the successful implementation of decentralization in Ukraine. The authors conduct a systematic analysis of specific features of civility, attempt to reveal the nature of the transformation of the culture of civicism in the context of decentralization reform. The study was analyzed of specific forms of civic activity: citizens' appeals, general meetings, public examination, public hearings, public consultations, was emphasized that electoral participation of citizens is one of the most important components of the culture of civic citizenship. It is noted that the sign of a high level of civic culture is the association of citizens with non-governmental organizations that raise their members' sense of cooperation, solidarity and civil patriotism, which ensures the political structuring of society. The importance of the role of youth civic engagement in the process of decentralization reform is highlighted. An analysis of the evolution of the role of civil society in the course of decentralization reform was conducted. It is proved that the purpose of civil society is to reconcile society with the combination of private and general interests, mediation between personality and state power. It is emphasized that strategic decisions for the structures of civil society are strategic decisions that involve the transfer to the regional level of procedures through which the functions of public authorities are subject to control by the public, which ensures greater autonomy of regional governance. It has been proved that decentralization, due to its instrumentality, creates an appropriate space for the formation of a pluralistic civil society, with the expansion of opportunities for self-recruiting communities into different institutional structures. The authors emphasize that mobilization of civil society takes place through the formation of joint responsibility as a certain form of civic consciousness, which serves to confirm the coincidence of social and civil participation in the implementation of relevant initiatives.

Keywords: citizen, citizenship, civic self-awareness, culture of citizenship, decentralization, civil society, united territorial communities.

Постановка проблеми. Успішне здійснення процесу децентралізації влади в Україні потребує громадянської активності населення, спрямованої на формування дієвих інституцій громадянського суспільства. Адже громадянське суспільство є засобом самовираження свідомих громадян, готових до самоорганізації та самостійної реалізації власних інтересів, що є основою культури громадянськості. Громадянськість людини реалізується, перш за все, через активну участь у діяльності громади, яка виступає базовим елементом суспільства. Формування ефективних територіальних громад є основою реформи децентралізації, що спрямована на розширення можливостей місцевого самоврядування, активізацію громадян в напрямку безпосередньої взаємодії для забезпечення власних потреб та інтересів на локальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємозв'язку децентралізації влади та розвитку громадянського суспільства стало

предметом дослідження таких закордонних науковців, як: А. де Токвіль, Г.В.Ф. Гегель, М. Вебер, Ю. Хабермас, К.-О. Апелль, Д. Бьюлер, Г. Віттімо, Ф. Фукуяма, О. Хеффе, С. Баумген, Р. Далтон, Д. Бітхен, К. Бойл, К. Тейлор, П. Вейтт, Т. Маршалл, А. Селігман та вітчизняних авторів – В. Авер'янов, В. Бакуменко, О. Бориславська, М. Братковський, І. Грицяк, В. Гройсман, Б. Данилишин, А. Лелеченко, В. Мамонова, О. Скрипнюк, І. Цурканова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на низку наукових розвідок, проблема впливу культури громадянськості на проведення реформи децентралізації потребує нових досліджень.

Мета статті. Мета нашого дослідження є аналіз місця і ролі культури громадянськості в процесі здійснення децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Категорія «громадянське суспільство» пов'язана передусім із поняттям «громадянин», як соціальним типом

особи, який характеризується вмінням поєднувати власні та суспільні інтереси, почуття обов'язку щодо Батьківщини [12, с. 117]. Соціальна суть громадянина реалізується ним не через поняття «громадянство», що є формально-правовим статусом, а на основі громадянськості. Ідея громадянськості базується на здатності людини, громадянина до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав та обов'язків, зрілості політичної і правової свідомості, почуття патріотизму [11, с. 122]. Громадянська ідея передбачає також усвідомлення людиною себе членом єдиної соціальної спільноти, сформованої задля вирішення життєво важливих громадських питань. Втілення цієї ідеї пов'язане з формуванням людини, яка усвідомлює свою відповідальність і причетність до життя громади та її надбань, для якої велике значення має думка і співвизнання громадян, залежність від цієї думки [10, с. 242]. Звідси випливає те, що участь особи у житті громади є невід'ємним атрибутом громадянства і водночас виявом громадянськості. Сучасний дослідник С. Гантінгтон, вважає активну участь громадян у суспільно-політичному житті характерною ознакою третього етапу демократичного розвитку суспільства, який настає слідом за структурним та представницьким його етапами [23, с. 115].

Зокрема, теорія учасницької (партисипативної) демократії базується на правах громадян брати участь у формуванні органів державної влади, контролювати їх діяльність, впливати на ухвалення спільних для всіх рішень на засадах загального, рівного виборчого права, здійсненні цього права у процедурах виборів та референдумів, а також безпосередню причетність до розв'язання проблем життя громади. Участь громадян у вирішенні питань місцевого значення сприяє зростанню їх самосвідомості, самоповаги та поваги до загальнолюдських цінностей – свободи, справедливості, соціальної рівності, які є важливими для самоорганізації та захисту своїх прав і свобод від свавілля держави.

Усвідомлення громадянином своєї відповідальності за стан справ у державі сприяє й активізації громадянського суспільства. Цей процес проявляється в умовах проведення реформи децентралізації влади в Україні.

Децентралізація означає такий спосіб визначення та розмежування завдань і функцій, за якого більшість з яких передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власними завданнями та повноваженнями органів нижчого рівня [2, с. 128].

На думку В. Гройсмана, місце децентралізації влади у процесах становлення громадянського суспільства можна проаналізувати через відповідні її політико-адміністративні фактори, які забезпечують активізацію політичної участі громадян (місцева та регіональна влада надають громадянам більше, порівняно із центральною владою, можливостей для участі в політичному житті, що своєю чергою допомагає формувати більш активних та інформованих громадян), регулюють максимальну «підзвітність» влади, посилення легітимності державної влади, захист демократичних свобод, що стримує наступ центральної влади на права та свободи індивіда [4, с. 27].

Децентралізація передбачає наближення влади до людей та передачу повноважень і відповідальності на представницькі органи в громадах. За висловом американського політолога О. Тоффлера, децентралізація – це, «глобальний зсув влади», що звільняє індивіда від державної опіки і дозволяє будувати демократію знизу догори [24, с. 24]. Крім того збільшення фінансових ресурсів на місцях передбачає і збільшення відповідальності за їх використання. Оскільки зростає рівень повноважень на місцях, то має зростати і рівень відповідальності за ухвалені чиновниками рішення. При цьому, громадськість не повинна залишатися осторонь проблем, що мають місце в громаді, а мусить використовувати всі можливі інструменти, що дозволять зменшити корупцію і задовольнити права кожного громадянина в цій громаді. З метою формування дієвого механізму контролю за діяльністю влади на місцях повинна наладжуватися система партнерських відносин між державою і інститутами громадянського суспільства. Таке партнерство, що ставить за ціль вдосконалити діяльність органів влади та забезпечити їх прозорість й відкритість є фактором для покращення надання адміністративних послуг в громаді. Тому, в рамках проведення реформи децентралізації в об'єднаних територіальних громадах, створюються Центри надання адміністративних послуг населенню. Станом на 1 липня 2017 року, за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі в Україні створено 713 Центрів надання адміністративних послуг [17]. Відповідно до Закону «Про адміністративні послуги», ЦНАПи повинні забезпечувати жителів громади якісними послугами в різноманітних сферах життя, а також приймати звіти, декларації, скарги, укладати договори й угоди з представниками суб'єктів господарювання, які мають монопольне становище на відповідному ринку послуг (водо-, тепло-, газо-, електропостачання тощо) [5].

Роль культури громадянськості в умовах децентралізації також зростає, адже громадськість може включатись у різноманітні форми впливу на владу, з метою розв'язання актуальних проблем свого співжиття в громадах. Важливим механізмом участі громадян, виявом їх громадянської компетентності є звернення до органів влади. Зокрема, Законом України «Про звернення громадян» передбачено, що громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення [13].

Важливою формою безпосередньої участі населення у вирішенні питань, віднесених до відання місцевого самоврядування є Збори громадян, які затверджені Законами України «Про місцеве самоврядування», Конституцією України, Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Положення про загальні збори громадян

за місцем проживання в Україні» та скликаються за місцем проживання громадян для обговорення найважливіших питань місцевого життя) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування [12]. Згідно змісту Закону України «Про місцеве самоврядування» члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування [15].

Окрім вище зазначених форм, громадяни мають право здійснювати громадську експертизу. Це право врегульоване Постановою КМУ «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» № 976, яка надає право інститутам громадського суспільства: проводити експертизу та давати оцінку діяльності органу місцевого самоврядування, оцінювати ефективність прийняття і виконання такими органами рішень, надання пропозицій щодо вирішення проблем територіальної громади. Проведення громадської експертизи реалізується такими суб'єктами як: громадські об'єднання, громадська рада, створені на місцях, благодійні організації, органи самоорганізації населення, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків. Громадська експертиза вигідна для громадських об'єднань, оскільки вона дозволяє отримати доступ до інформації органів місцевого самоврядування, є способом зобов'язати владу розглянути напрацьовані пропозиції та дає можливість впливати та контролювати діяльність місцевих органів влади. Предметом громадської експертизи є оцінка діяльності місцевих органів влади та оцінка ефективності виконання рішень [8]. Органи влади враховують результати експертизи у своїй діяльності.

Одним з елементів встановлення партнерських відносин та довіри між державою і громадянським суспільством є громадські слухання, консультації з громадськістю, які згідно із положеннями Закону України «Про місцеве самоврядування» є формальними зборами, на яких представники місцевих органів влади отримують думку громадськості щодо конкретного рішення або заходу місцевої влади [15]. Запорукою успіху громадських слухань є згуртованість громадян у питаннях підготовки тематики та кола питань, які будуть обговорюватись. Предметом слухань можуть бути найрізноманітніші питання, які турбують громаду, зокрема місцеві податки і збори, тарифи на житлово-комунальні послуги, місцевий бюджет, програми розвитку. До прикладу, у місті Львові та багатьох інших містах України рішення виконавчих комітетів про встановлення комунальних тарифів були скасовані судами через те, що не пройшли встановленого законом громадського обговорення [3].

Окрім цього, громадяни України мають право на загальні збори, які відбуваються за місцем проживання для обговорення чи ухвалення рішення з важливих для територіального утворення питань [6]. Рішення зборів, прийняті в межах чинного законодавства, є обов'язковими для виконання органами територіальної самоорганізації громадян, усіма громадянами, які проживають на відповідній території.

Особливу роль при децентралізації відіграє електоральна участь громадян, що є однією з найважливіших складових культури громадянськості, адже вибори є найбільш поширеним, доступним та масовим способом причетності до суспільно-політичного життя, формування влади, засобом впливу на визначення та формування політичного курсу, нагодою висловити прагнення і потреби [7]. Право на вибори громадян закріплене в статті 38 Конституції України де засвідчено, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Також громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, служби в органах місцевого самоврядування [10].

Рівність права доступу до служби в органах місцевого самоврядування в умовах децентралізації, може реалізовуватися саме для молоді, яка має значну кількість ідей і пропозицій щодо розвитку громади, і якій без досвіду роботи дуже важко працевлаштуватися. Саме креативність, свіжий погляд на розвиток громади, особливо громади села, може стати першим кроком у політичній кар'єрі молоді. Показовим прикладом задіяння молоді в органах місцевого самоврядування є Молодіжний комітет громади у Байковецькій ОТГ Тернопільської області. Завдяки активності молодих людей вдалося реалізувати багато успішних проектів [19].

Молодь в умовах функціонування нового законодавства про вибори має не дуже великі шанси потрапити до влади, проте може продемонструвати свої професійні якості в громаді. Вибір кандидатур, які мають молодіжні програми, що обґрунтовують їхні політичні погляди, може створити передумови для відродження громади. Яскравим прикладом реалізації високих професійних здібностей є діяльність 27-річної Юлії Турчманович, яка очолює Молодіжний комітет громади у своєму рідному селі Байківці, а також є депутатом і секретарем Байковецької сільради [19]. Поряд із цим, варто відмітити і досить низьку активність молоді у виборчих процесах. Вікові дослідження попередніх виборів демонструють, що найменш активною групою є виборці віком від 18 до 24 років та ті, кому за 60, при цьому найбільш активними є громадяни віком від 50 до 59 років [11]. Значна частина політичних лідерів намагається залучити на вибори молоді, проте політтехнологи вважають цю вікову групу електорату найменш стабільною.

У багатьох країнах, що реалізували реформу децентралізації, проблема низької активності молоді також мала місце, проте держави намагалися активізувати молоді, оскільки саме вона є рушійною силою у виборчому процесі. В Україні частка молоді, яка не може визначитися взагалі зі своїми політичними вподобаннями складає близько 16%, а на вибори готовий йти лише кожен третій виборець віком до 25 років [19]. Саме тому, в умовах децентралізації варто особливу увагу приділяти проблемам молоді, для того щоб заохочувати її до змін у громадянському суспільстві та до змін в соціально-економічному розвитку громади. Адже молоді найбільш спроможна

до реалізації нових ідей, а тому її залучення має відбуватися заздалегідь до виборів. Це дозволить оцінити можливості, які будуть їй надані за результатами обрання того чи іншого кандидата на виборах. А тому при здійсненні вибору за нових територіальних і адміністративних умов, молоді варто особливу увагу приділяти програмам, з якими політики виходять на вибори й активно долучатися як до виборчих процесів, так і до процесів розвитку громади в цілому.

Залучення громадян до процесів децентралізації є основою успішної реалізації реформи. Власне децентралізація сприяє консолідації нації навколо спільної мети – солідарної відповідальності за майбутнє держави. На цій підставі, дослідники Д. Бітхен та К. Бойл вважають, що децентралізація влади, спрямована передусім на забезпечення «національної єдності, ... органи державної влади, передаючи частину своїх повноважень громадянському суспільству, впливають на нього у такий спосіб, аби воно відображало інтереси нації як політичної спільності, завдяки чому владні структури та інститути громадянського суспільства співпрацюють у унісон» [20].

Роль громадянського суспільства у процесах проведення реформи децентралізації дуже важлива, адже громадські організації є ініціаторами реформи, чинять тиск на політичні інститути задля її здійснення, відстежують впровадження реформи та інформують громадськість про її перебіг. Володимир Гройсман, аналізуючи взаємозв'язок між процесами децентралізації та роллю у них громадянського суспільства, зазначає, що децентралізація влади примушує політико-адміністративні інститути регіону зважати лише на власні сили, а це водночас акумулює й інститути громадянського суспільства, які інтегруються в процесі розвитку держави, оптимізації її функціональної інфраструктури [2]. З огляду на це, децентралізація влади є нормативно-правовою формою закріплення за «адміністративно-територіальними одиницями права на реалізацію від імені місцевого населення можливості та здатності визначення певного суспільного порядку в питаннях місцевого значення в певних сферах під власну відповідальність» [16]. Призначення громадянського суспільства полягає у примиренні соціуму, поєднанні приватного та загального інтересів, посередництві між особистістю та державною владою.

Ознакою високого рівня культури громадянськості є об'єднання громадян у неурядові організації, що забезпечує політичну структуру суспільства, виокремлення інтересів окремих соціальних груп, сприяє формалізації відносин

між політичними інститутами та громадськими організаціями й об'єднаннями. Активна та ефективна діяльність громадських, неурядових організацій сприяє інституційному розвитку громадянського суспільства та його інституцій. Такі організації не тільки соціалізують громадян, формуючи практично-поведінковий аспект культури громадянськості, а й якнайкраще вирішують суспільні проблеми своєї територіальної громади шляхом активного залучення її жителів. Таким чином, громадяни вчаться брати відповідальність за стан справ у середовищі свого співжиття, наводити у ньому лад, дотримуватись встановлених норм поведінки. Важливо, що неурядові організації виховують у своїх членів почуття співробітництва, солідарності та громадянського патріотизму. Члени організацій виявляють більше політичної мудрості, соціальної довіри, політичної активності та суб'єктивної громадянської компетенції.

Висновки і пропозиції. Таким чином, здійснений нами аналіз дозволив осмислити проблему становлення культури громадянськості як умову успішного здійснення децентралізації в Україні. Специфічні форми громадянської активності: звернення громадян, загальні збори, громадська експертиза, громадські слухання, консультації з громадськістю, електоральна участь громадян, об'єднання громадян у неурядові організації виховують у своїх членів почуття співробітництва, солідарності та громадянського патріотизму, що забезпечує політичну структуру суспільства. Аналіз еволюції ролі громадянського суспільства у ході проведення реформи децентралізації доводить, що лише вона здатна забезпечити певну мобілізацію суспільства щодо пошуку позитивної динаміки у розвитку держави, що є важливою складовою реалізації модернізаційних реформ. В свою чергу, призначення громадянського суспільства полягає у примиренні соціуму, поєднанні приватного та загального інтересів, посередництві між особистістю та державною владою. Стратегічно важливими для структур громадянського суспільства є прийняття управлінських рішень, які передбачають передачу на регіональний рівень процедур, завдяки яким функції органів державної влади піддаються контролю з боку суспільства, що забезпечує більшу автономність регіонального управління. Децентралізація завдяки своїй інструментальності створює відповідний простір для формування плюралістичного громадянського суспільства, з розширенням можливостей для власного рекрутування громад у різні інституційні структури і формування у громадян високого рівня громадянської культури.

Список літератури:

1. Гілбрет Холдар Дж. Громадські слухання. URL: <http://legal-collegium.com.ua/elektroniknugu/gromadski>
2. Гройсман В. Процеси централізації та децентралізації в сучасному державному управлінні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 2. С. 26–37. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/dums_2015_2_5.pdf
3. Громадські слухання як засіб вирішення проблем територіальних громад : практичний посібник / М.Д. Городок, А.В. Карташов, О.О. Радченко, В.Ю. Стасюк; за заг. ред. М.Д. Городка. Київ, 2015. 108 с. URL: <http://cisc.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/books/GromSluhannya.pdf>
4. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ : ТОВ «Софія». 2012. 128 с.
5. Закон України Про адміністративні послуги (Відомості Верховної Ради, 2013, № 32, ст. 409). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
6. Збори громадян. URL: http://cppk.cg.gov.ua/distant/courses/pu01/htm/p03_help/h291.html

7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
8. Лациба М., Хмара О., Орловський О. Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади: крок за кроком : посібник. УНЦПД. Київ, 2010. 96 с.
9. Місцеві ініціативи. URL: <http://www.govfor.com/index.php?id=222>
10. Бессонова М., Бірюков О., Бондарчук С. та ін. Основи демократії : навч. посіб. / За ред. А. Колодій. Вид. 2-ге, стереотипне. Київ : Вид-во «Ай Бі», 2004. 668 с.
11. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. Київ : Генеза, 2004. 736 с.
12. Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні : Постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993 р. № 3748-XII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T374800.html
13. Про звернення громадян : Закон України від 26.10.2014 № 393/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
14. Про добровільне об'єднання громад : проект Закону України від 05.02.2015. URL: <http://www.golos.com.ua/article/98143>
15. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
16. П'ять необхідних кроків для проведення реформи. URL: <http://decentralization.gov.ua/fivesteps/item?id=2/>
17. Створення центрів надання адміністративних послуг в ОТГ : Збірник методичних матеріалів Програми ЄС «U-LEAD Компонент 2: (початкова фаза)» (робоча версія Збірника від 22.05.2017). Київ, 2017. URL: https://tsnap.ulead.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Stvorenniya_CNAP_v_OTG_versiya_19.06.2017.pdf
18. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
19. Офіційний сайт Байковецької ОТГ. URL: <https://bsr1653.gov.ua/>
20. Beetham D. Introducing Democracy: 80 Questions and Answers [Text] / D. Beetham, K. Boyle. Cambridge : UNESCO and Polity Press, 2015. 116 p.
21. Баумген С. Гражданское общество и демократизации государства. Москва, 2010. С. 124.
22. Dalton. R. Citizen Politics in Western Democracies: Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany and France [Text] / R. Dalton. Chatham; N.-J. : Chatham House, 2008. 412 p.
23. Huntington S. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century / S.P. Huntington. – Norman : University of Oklahoma Press, 1993. 384 p.
24. Toffler Alvin. The Third Wave. N. Y. – Toronto, 1980. 155 p.

References:

1. Gilbret Xoldar Dzh. Gromadski sluxannya [Public Hearings]. URL: <http://legal-collegium.com.ua/elektronknugu/gromadski>
2. Grojsman V. (2015). Procesy centralizatsiyi ta decentralizatsiyi v suchasnomu derzhavnomu upravlinni [Processes of centralization and decentralization in modern state management]. *Derzhavne upravlinnya ta misceve samovryaduvannya*, вип. 2, pp. 26–37. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/dums_2015_2_5.pdf
3. Gromadski sluxannya yak zasib vyrishennya problem terytorialnyx gromad (2015). [Public hearings as a means of solving problems of territorial communities] *Praktychnyj posibnyk*. Za zag. red. M.D. Gorodka. Kyiv, 2015. 108 p. URL: <http://cisc.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/books/GromSluhannya.pdf>
4. Decentralizatsiya publichnoyi vlady: dosvid yevropejskyy krayin ta perspektyvy Ukrainy (2012). [Decentralization of public authority: the experience of European countries and prospects of Ukraine] / Boryslavska O., Zaveruxa I., Zaxarchenko E., ta in. *Shvejczarsko-ukrayinskyj proekt «Pidtrymka decentralizatsiyi v Ukraini – DESPRO»*.
5. Zakon Ukrainy Pro administratyvni poslugy (2013). [Law of Ukraine On Administrative Services]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady*, № 32, st. 409) [Bulletin of the Verkhovna Rada, No. 32, item 409)]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
6. Zboryi gromadyan [Meeting of citizens]. URL: http://cppk.cg.gov.ua/distants/courses/pu01/htm/p03_help/h291.html
7. Konstytutsiya Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR (1996) [The Constitution of Ukraine : Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-BP]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
8. Lacyba M. (2010). Gromadska ekspertyza diyalnosti organiv vykonavchoyi vlady: krok za krokom : posibnyk [Public expertise of executive bodies: step by step : textbook]. Kyiv.
9. Miscevi initsiatyvy [Local initiatives]. URL: <http://www.govfor.com/index.php?id=222>
10. Bessonova M., Biryukov O., Bondarchuk S. ta in. (2004). *Osnovy demokratiyi : navch. posib.* [Fundamentals of democracy : tutorial]. Za red. A. Kolodiy. Vyd. 2-ge, stereotypne. Kyiv : Vyd-vo «Aj Bi».
11. *Politologichnyy encyklopedychnyj slovnyk* (2004). [Political Science Encyclopedic Dictionary] / Uporядnyk V.P. Gorbatenko; Za red. Yu.S. Shemshuchenka, V.D. Babkina, V.P. Gorbatenka. Kyiv : Geneza.
12. Polozhennya pro zagalni zboryi gromadyan za miscem prozhyvannya v Ukraini : Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrainy vid 17 grudnya 1993 r. № 3748-XII (1993). [Regulation on the general meeting of citizens at their place of residence in Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated December 17, 1993 № 3748-XII]. *Pravovyy portal Ukrainy «Liga-zakon»* [Legal portal of Ukraine "League-law"]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T374800.html
13. Pro zvernennya gromadyan : Zakon Ukrainy vid 26.10.2014 № 393/96-VR. (2014). [On Citizens' Appeal: Law of Ukraine dated October 26, 2014 № 393/96-VR]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
14. Pro dobrovilne ob'yednannya gromad : proekt Zakonu Ukrainy vid 05.02.2015 (2015). [About voluntary association of communities: the draft Law of Ukraine of 05.02.2015]. *Oficijnyj sayt gazety Golos Ukrainy* [The official website of the newspaper Voice of Ukraine]. URL: <http://www.golos.com.ua/article/9814>
15. Pro misceve samovryaduvannya v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR (1997). [On Local Self-Government in Ukraine : Law of Ukraine dated May 21, 1997 № 280/97-BP]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
16. P'yat neobxidnyx krokv dlya provedennya reformy [Five Steps to Reform]. URL: <http://decentralization.gov.ua/fivesteps/item?id=2/>

17. Stvorenniya centriv nadannya administratyvnykh poslug v OTG (2017). [Creation of centers for the provision of administrative services in the OTG]. Zbirnyk metodychnykh materialiv Programy YeS «U-LEAD Komponent 2: (pochatkova faza)» (robocha versiya Zbirnyka vid 22.05.2017). Kyiv. URL: https://tsnap.ulead.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Stvorenniya_CNAP_v_OTG_versiya_19.06.2017.pdf
18. Strategiya stalogo rozvytku «Ukrayina – 2020» : Ukaz Prezydenta Ukrayiny № 5/2015 vid 12.01.2015 r. [The Strategy for Sustainable Development "Ukraine 2020" (2015). Decree of the President of Ukraine № 5/2015 dated January 12, 2015]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
19. Oficijnyj sajt Bajkovec'koi OTG. [The official site of the Baikovetsky United Territorial Community]. URL: <https://bsr1653.gov.ua/>
20. Beetham D. (2015). *Introducing Democracy: 80 Questions and Answers* Cambridge: UNESCO and Polity Press, 116 p.
21. Baumgen S. (2010). *Grazhdanskoe obshhestvo y demokratyzacyu gosudarstva* [Civil society and state democratization]. Moskva.
22. Dalton R. (2008). *Citizen Politics in Western Democracies: Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany and France* N.-J. : Chatham House, 412 p.
23. Huntington S. (1993). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* / S.P. Huntington. Norman : University of Oklahoma Press, 384 p.
24. Toffler Alvin (1980). *The Third Wave*. N. Y. – Toronto, 155 p.